

IAKMS høringsuttalelse til NOU 2016:17

Vi vil rette en stor takk til Rettighetsutvalget og den grundige gjennomgangen de har gjort av rettsituasjonen for mennesker med utviklingshemming. Det er viktig med aksept for den vanskelige situasjonen mange mennesker med utviklingshemming befinner seg i, og det er inspirerende å lese utvalgets tanker og meninger om hva som må til for å endre situasjonen. Ikke minst gir det håp at rettighetsutvalget flagger menneskerettigheter og FN konvensjoner i en tid da mange opplever at disse rettighetene er på vikende front for økonomiske hensyn.

Våre innspill oppsummert

Alle har rett til å få lære, utvikle og bruke språket, - og til å leve et selvstendig og meningsfylt liv på lik linje med andre samfunnsborgere. Retten til språk er grunnleggende for mennesker med utviklingshemming for å kunne kommunisere, lære, drømme og delta i samfunnet på lik linje med andre. (FNs barnekonvensjon og konvensjon for mennesker med nedsatt funksjonsevne). Vi opplever at språktrening ofte ikke handler om å vite hvordan man gjør det, men å erkjenne at språktrening er en rettighet alle mennesker har.

Vi mener retten til språk bør ha mer plass i delen om dagens situasjon for mennesker med utviklingshemming, bla er manglende talespråk en grunn til at mange mennesker med utviklingshemming blir mer funksjonshemmet enn hen behøver å være i møte med et samfunn som i liten grad tilrettelegger for universell utforming når det gjelder språkvansker. Språkvansker er også en grunn til manglende selvbestemmelse, læringsutbytte i skolen og manglende deltagelse i arbeidslivet. IAKM foreslår at retten til språk inkluderes rettighetsutvalgets løft 1, 2, 3, 6 og 7. Viktige løft vil være krav til universell utforming når det gjelder visuell kommunikasjonsstøtte (tegn, bilder, symboler), tiltakspåbud for å sikre retten til ASK ved overganger i opplæringen og generelt i arbeid, nasjonal standard for språk som grunnleggende ferdighet, språkutvikling hos barn og voksne med språkvansker som tema i lærerutdanningene og som obligatorisk fagområde i masterutdanning i spesialpedagogikk.

Språk er et grunnleggende fenomen både i den private sfæren, på opplæringsarenaer og på arbeid, derfor er et likeverdig samarbeid som anerkjenner alle parter kompetanse avgjørende for språkutvikling, livskvalitet og mulighet for deltakelse i samfunnet for mennesker med utviklingshemming. Dette hensynet bør inn i løftforslagene 1,2,3, 6 og 7. Dagens situasjon er at rettighetene til foreldre er gode i barnehage og på helseområdet, men i skole er det behov for endringer både når det gjelder klagerett på sakkyndig vurdering, status på IOP som et verktøy for samarbeid og rett til samarbeid. Det er foreldre/foresatte/familie som har en fortid, nåtid og framtid sammen med barnet/ungdommen/voksen, og på denne måten utgjør et stabilt nettverk rundt et menneske med utviklingshemming. Familie har derfor den viktigste rollen som språktrener i hverdagen. Det er de langvarige nettverkene rundt personen som etterhvert besitter den største kompetansen om hvordan kommunisere og hvilke tiltak for språkutvikling som har effekt.

1. Om International Association for the Karlstadmodell (IAKM)

International Association of the Karlstadmodell (IAKM) er en nordisk organisasjon med landsorganisasjoner i Finland, Sverige, Danmark og Norge. Foreningens formål er å arbeide for likeverd, rettigheter, deltakelse, språkutvikling og mektiggjøring av personer med språkvansker gjennom Karlstadmodellen. Foreningen er en ideell forening. Foreningen er selvstendig og er uavhengig av stat, kommune, religiøse, politiske og private interesser.

Karlstadmodellen er en modell for språktrening for personer med språk-, tale- eller kommunikasjonsvansker. Karlstadmodellen er basert på barns naturlige språkutvikling og tilbyr konkrete forslag til øvelser og materiell til språktrening. Modellen kan brukes overfor barn, unge og voksne med ulike typer språk-, tale- og kommunikasjonsvansker i alle aldre og uavhengig av diagnose. Mange som bruker Karlstadmodellen har en form for utviklingshemming.

Karlstadmodellen har et verdigrunnlag som er tuftet på grunnleggende menneskerettigheter- alles rett til å få lære, utvikle og bruke språket, - og til å leve et selvstendig og meningsfylt liv på lik linje med andre samfunnsborgere. Modellen er utviklet i Sverige og brukes nå i alle de nordiske landene. Utvikling av modellen har pågått siden slutten av 1970- tallet under ledelse av tidligere professor i fonetikk og spesialpedagogikk Iréne Johansson. Modellen er utviklet i et samarbeid mellom foreldre, personale i barnehage/skole og ulike forskere knyttet til Umeå universitet, Karlstads universitet/Høyskole, Karolinska Universitetssykehus og Statped. Utvikling av modellen fortsetter i takt med nye erfaringer, nye samarbeidspartnere og ny kunnskap.

Foreldre som en viktig ressurs rundt egne barn er grunnleggende og sentral i modellen. «Nettverk som pedagogisk ide» er et bærende element som samarbeidsform for språklig og pedagogisk utviklingsarbeid rundt barnet. Alle rundt barnet er viktige ressurser i språktreningen- både familie, venner og fagfolk. Karlstadmodellen vektlegger pedagogiske prinsipper som struktur, kontinuitet og tydeliggjøring. I Karlstadmodellen benytter vi ulike visuelle uttrykk; tegn, skrift og bilder som et tillegg til talespråket i hverdagskommunikasjon, men også som et redskap for å utvikle det talte språket. Dette er i samsvar med opplæringslovens §2.16 og barnets rett til å motta opplæring ved alternativ og supplerende kommunikasjon slik at barnet får en sjanse til å utvikle seg og lære på lik linje med andre barn.

2. IAKMs innspill til løftene

Løft 1. IAKM støtter alle forslag under Løft 1. Gitt betydning av språk og tilrettelegging med ASK foreslår vi at begrepet tilpasset informasjon som brukes i 19.2.3 defineres til å omfatte personens behov for ASK. Likeledes i pkt 19.2.4 bør tilpasset informasjon brukes som begrep. Det bør være et krav at funksjonstest som det er referert til i pkt 19.2.5 gjennomføres av ansatte som behersker personens behov for ASK og tilpasset informasjon.

Vår erfaring er at bruk av tilpasset informasjon ved bruk av tegnstøtte eller bilder som ASK kan gjøre en forskjell med hensyn til om man opplever tillit eller utagerende atferd, forståelse eller likegyldighet og respekt eller avmakt.

Løft 2. Opplæring

Til pkt. 20.2.1. Elever med utviklingshemming skal undervises av lærere. IAKM støtter forslaget og mener det vil bidra til bedre kvalitet i undervisningen. Vi vil imidlertid presisere at det ikke er noen garanti for at personer ansatt i undervisningsstilling har rett kompetanse til å sikre likeverdig opplæring eller effektiv opplæring. Mange barn med utviklingshemming opplever at personalet ikke behersker grunnleggende språktrening, tegn, bildebruk eller har kompetanse om behov for forutsigbarhet, oversikt og struktur. Praksis viser at ufaglærte ofte har like god kompetanse og forståelse om dette som ansatte i undervisningsstilling. Ofte handler det også om menneskesyn og erkjennelse av barnets rett til språk like mye som formell kompetanse. Vi mener at skoleeier må ha en tydeligere tilsynsplikt, eventuelt at PPT har en konkret veiledningsplikt for å sikre kvalitet i undervisningen når det gjelder undervisningspersonalets kompetanse om språk som grunnleggende ferdighet, rettigheter og bruk av ASK.

Til pkt. 20.2.2. Utvikle standard for læringsmål og kartlegging av utbytte.

IAKM mener dette forslaget er viktig og riktig. Med utgangspunkt i diagnosebeskrivelsen for barn med utviklingshemming er det ikke krevende å tenke seg grunnleggende ferdigheter i språk og sosial kompetanse beskrevet på samme vis som de fem ordinære grunnleggende ferdighetene med progresjon i ulike dimensjoner for barn med IOP. Erfaringene våre viser at barn med språkvansker og utviklingshemming ofte er på et lavere funksjonelt språknivå når de starter skolen enn det de ordinære grunnleggende ferdighetene favner. Det er altså behov for enten flere nivå beskrivelser i grunnleggende ferdigheter for lesing, skriving og muntlige ferdigheter eller en egen beskrivelse av grunnleggende ferdigheter i språk for elever med språkvansker. Vi heller til det siste alternativet fordi progresjonen ofte vil være sakte og kanskje kreve mindre og flere nivåbeskrivelser enn nivåbeskrivelsene i de grunnleggende ferdighetene er i dag. I Karlstadmodellen arbeider vi med språkutvikling basert bl.a på Lahey og Blooms modell for språkets ulike komponenter form, innhold og bruk. Disse komponentene finner hen igjen i Karlstadmodellens språkområder leksikon (begreper), grammatikk, pragmatikk (språk i bruk) og fonologi. Statped's språkveileder inneholder nesten de samme språkområdene (leksikon kalles begrepsferdighet, og grammatikk er ikke så tydelig beskrevet som i Karlstadmodellen). I en beskrivelse av grunnleggende ferdighet for språk kan disse områdene fungere som ferdighetsområder. Som nivåbeskrivelser for å uttrykke progresjon i disse ferdighetsområdene bruker Karlstadmodellen nivåene performativ kommunikasjon, ordstadiet, enkel grammatikk og utbygd grammatikk. En standard for grunnleggende ferdigheter i språk som favner barn med språkvansker er altså både realistisk, svært nyttig og tilgjengelig. Tilsvarende har Koster et al. (2009) beskrevet dimensjoner og progresjon i utvikling av sosial kompetanse for inkludering.

Flere av veilederne i Karlstadmodellen jobber tett på barn med språkvansker i skolen og forteller at det er et stort potensiale for å bruke metodikken vurdering for læring mer direkte inn i spesialundervisningen og bruk av IOP for barn med utviklingshemming og språkvansker. I Karlstadmodellen er planlegging av mål og tiltak i en periodeplan og en hyppig vurdering/kartlegging av effekten av gjennomføringen viktig. Helt fra småbarnsalderen jobber barnets nettverk med vurdering for læring. Metodikken vurdering for læring praktisert i Karlstadmodellen har vist at det er behov kortere periodeplaner som rommer færre og mer konkrete mål enn IOP slik at man kan lære om barnets læring underveis og oppnå mestring, energi og motivasjon for læring. Det krever så mye mer av barnet og nettverket å restarte læringsprosesser som har sporet av, enn å forebygge gjennom tettere vurdering for læring. For barn med utviklingshemming er vurdering for læring av deltakerne i barnets nettverk like viktig som barnets vurdering for læring. Veilederne forteller også at en årsak til manglende vurdering for barn med språkvansker og utviklingshemming er manglende ASK kompetanse og IKT kompetanse hos personalet. Det er rett og slett ingen som er i stand til å kommunisere med barnet for å vurdere læringsutbyttet. Dette gjelder også i test- og kartleggingssituasjoner med ppt-rådgivere. For å kunne gjennomføre evnetester og språkkartlegginger er testledere nødt til å beherske barnets ASK, det er ingen selvfølge i dag.

Til pkt 20.3.1

Universell utforming av skolebygg. Her mener IAKM at krav til ASK i universell utforming må inn. En relasjonell forståelse av funksjonshemming må også inkludere et kommunikasjonshensyn i kravet til universell utforming.

Til pkt 20.3.2 Tydeligere krav til PP-tjenestens virksomhet. IAKM støtter dette forslaget. Vår erfaring er at skolene i mange tilfeller takker nei til nødvendig veiledning fra PPT når det feks gjelder bruk av ASK (alternativ og supplerende kommunikasjon så som grafiske bilder, tegn, talemaskin etc.), inkluderende opplæring og bruk av IKT. Dette bl.a. fordi det berører annet undervisningspersonell enn de som er tilsatt for å drive spesialundervisning. RU berører her noe grunnleggende for å styrke inkluderende opplæring: Ansatte i ordinær undervisning må inkluderes

og involveres i spesialundervisningen. RUs forslag til retningslinjer innebærer også et viktig skifte fra å vurdere elevens mangler og svakheter med dertil egnede tiltak som ofte tilsynelatende innebærer segregert opplæring, til å vurdere og beskrive hvordan elevens behov kan ivaretas inne i ordinær klasse. IAKM mener at RUs forslag vil kunne bidra til et løft for inkluderende opplæring. I tillegg vil IAKM foreslå at PPT får en plikt til å hjelpe og se til at skolen utvikler en plan for bruk av ASK eller at mål og tiltak til ASK er en del av IOP.

Til pkt 20.3.3 Godkjenningsordning for spesialklasser og -skoler. IAKM arbeider prinsipielt for inkluderende opplæring og støtter derfor mindretallets forslag i NOUen som er i tråd med CRPD artikkel 24. Både av hensyn til alle barns læringsmiljø og for utvikling av sosial kompetanse for et samfunn der alle deltar på lik linje er mindretallets forslag viktig.

Nye forslag til Løft 2. Går både på kvalitet og inkludering. Vi mener opplæringsloven mangler habiliteringsperspektivet og hensynet til barnets helse og livskvalitet ved manglende kontinuitet, kompetanse, ASK og innhold i opplæringen. Barn med utviklingshemming er svært sårbare og svært avhengige av god tilrettelegging. Manglende tilrettelegging og opplæring har direkte effekt på læring, trivsel, atferd, psykisk helse og mulighet for å delta i klassens opplæring. Det bør være mer effektive klageprosesser både når det gjelder kvalitet og inkludering. I dag er det sakkyndig vurdering som ligger til grunn for vedtak som ligger til grunn for IOP som ligger til grunn for opplæringen. Foreldre besitter en viktig kompetanse som kommunene i dag ikke har plikt til å benytte. Foreldre har ikke mulighet til å klage på at deres kompetanse og erfaring ikke brukes til barnets beste. Klageprosessene er omfattende, tar energi foreldre ikke har overskudd på og går direkte utover barnets opplæring og helse. Om den sakkyndige vurderingen har klare mangler og ikke har tydelige mål for opplæringen har foreldre i dag ingen klagemulighet dersom PPT ikke ønsker å legge vekt på foreldrenes kompetanse. Barnet og foreldrene må vente til vedtak foreligger for så å klage. Klage på vedtak tar ofte rundt tre måneder. Erfaringene viser at særlig i overganger foreligger sakkyndige vurderinger sent, vedtak blir gjerne fattet i eller etter sommerferien og klagen er ferdig behandlet i november, med krav til ny sakkyndig vurdering som er klar etter jul, og nytt vedtak foreligger i februar. Dette er ikke hensiktsmessig bruk av ressurser og direkte skadelig for barnets helse og opplæring. Flere skoler viser også til at så lenge det ikke foreligger vedtak kan de ikke gjøre tiltak eller tilrettelegginger. I dag er det også store forskjeller på hvordan de ulike fylkesmennene gjennomfører klagebehandlingen på gjennomføring av vedtak. Noen gjør faktiske vurderinger, andre lener seg til formelle formvurderinger. Her ligger helsevesenet med Helsetilsynet foran med innholdsvurderinger i klagesaker, og ikke bare systemtilsyn. IAKM oppfordrer Departementet til å finne løsninger som: a. sikrer foreldre rett til en second opinion på sakkyndig vurdering slik som i helsevesenet og som vedtaksmyndighet plikter å legge vekt på, og b. gir foreldre klagerett på sakkyndig vurdering, c. gir barn rett til inkluderende opplæring og d. Sikrer innholdsmessige vurderinger når foreldre klager på gjennomføring av vedtak.

Status på IOP. I dag er IOP definert som skolens verktøy og det er ingen krav til foreldresamarbeid. Barn med utviklingshemming har ofte utfordringer med generalisering. Det vil si å overføre kunnskap ervervet i en situasjon til en annen situasjon. Det er avgjørende for barnet med utviklingshemming å sikre at det som læres på skolen overføres til andre situasjoner slik at den gir mening i barnets liv både i nåtid og framtid. Man kan også hevde at det er uforsvarlig ressursbruk å drive opplæring på en arena som ikke kan overføres eller har verdi for barnet på andre arenaer. Gitt barnets behov for generalisering, kontinuitet i språktreningen, tydelige strukturer, ASK og viktigheten av foreldresamarbeid vil IAKM oppfordre departementet til å vurdere endringer i lovverket som sikrer at IOP blir et verktøy for nødvendig samarbeid mellom hjem og skole om bl.a. språkutvikling og sosial kompetanse. Det kan hende at en kobling mellom Individuell plan og IOP kan være en løsning her.

Løft 3 Arbeid

IAKM tenker at arbeidsevnevurdering for alle med utviklingshemming er et godt forslag. Her blir det også viktig med en presisering at i vurderingen må det brukes kompetanse som sikrer at personen får nødvendig forståelsesstøtte med ASK. Til pkt 21.2.3. Også under dette punktet bør det konkretiseres retten til tilpasset informasjon og ASK.

Løft 6

Flotte forslag som vil gi et løft og flott at ASK er nevnt konkret. Til pkt. 24.2.3 andre kompetansetiltak. Her vil vi løfte fram betydningen av å styrke opplæring i språkutvikling for barn og voksne med språkvansker både i allmennlærerutdanningen og i masterutdanningen til spesialpedagogikk. En gjennomgang viser at det kun er to masterløp som har språkvansker som tema. Selv masterutdanningene som har lese og skrivevansker som fagområder mangler grunnleggende opplæring i språkutvikling for personer med språkvansker.

Løft 7

Flott at forslagene er så tydelige og konkrete. Her er det ønskelig med større grad av koordinering også på kommunalt plan for mottagere av tjenester. Blant annet gjelder dette språkutvikling. Det er både skole, helse, fritid, hjelpemiddelsentral, ergoterapeut, fysioterapeut og logoped involvert i arbeidet med språkutvikling. Særlig forholdet mellom logopedordningen gjennom Helfo, kommunens og skolens ansvar for logopedi opp imot skolens og familiens arbeid med språktrening er viktig å samordne.

Vi vil takke for muligheten til å komme med innspill og ønsker departementet og politikerne lykke til videre med dette viktige arbeidet.

Vennlig hilsen

Britt Hege Wærnes, leder av IAKM Norge, Karen Synnes og Karianne Hjørnevik Nes IAKM Norge

Referanser:

Johansson & Hjørnevik Nes 2016. Språk+ Deltagelse =sant. En innføringsbok om Karlstadmodellen. Infovestforlag.

Koster et al. 2009. **Social Participation of Students with Special Needs in Regular Primary Education in the Netherlands** <https://mondo.su.se/access/content/group/c8c9a17d-44f1-4a82-b758-d249a686f258/SipJan%20studie%20av%20sociala%20kontakter.pdf>